

**Регіональна література:**  
**теоретичний, історико-літературний,**  
**компаративний, методичний**  
**аспекти дослідження**

УДК 821.161.2 – 94.09 + 929 Куліш

**Ю. В. Бондар**

**ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ МЕМУАРНИХ ТВОРІВ  
ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША**

Багато років поспіль у наукових розвідках вітчизняних учених продовжується дослідження заслуг Пантелеймона Куліша у царині української літератури, мови, культури та загалом у національно-патріотичному русі кінця ХІХ століття. При цьому глибоко вивчається його літературна, фольклорна, перекладацька, публіцистично-критична, видавнича, педагогічна діяльність. Захищена низка дисертаційних робіт з філології: В. Владимирової, І. Девдюк, Н. Слободянюк, Т. Должикової, С. Ковпик, В. Івашкова; з філософії: К. Ісаєнко, Г. Поперечної, А. Сініциної, В. Пуліної; з педагогіки: О. Кравченко. Виходять друком ґрунтовні посібники та монографії: М. Бойка „П. Куліш: осмислення творчого спадку” (1997), С. Ковпик „Духовність драматургії Пантелеймона Куліша” (2004), Є. Нахліка „Пантелеймон Куліш: особистість, письменник, мислитель” (2007), Н. Побірченко, О. Кравченко „Михайло Максимович і Пантелеймон Куліш: до історії взаємин” (2007), Ж. Янковської „Фольклористична діяльність Пантелеймона Куліша”(2007), О. Кравченко „Пантелеймон Куліш. Життя, віддане просвітництву” (2009), В. Івашкова „Художня, літературознавча і фольклористична парадигма ранньої творчості Пантелеймона Куліша” (2009).

Безперечно, діапазон висвітлення різних аспектів діяльності П. Куліша є досить широким, але не всеохоплюючим. Найменш визнаним письменник залишається у ролі талановитого мемуариста. Цього питання торкається у своїй монографії Євген Нахлік, називаючи Пантелеймона Куліша цікавим мемуарником та зачинателем автобіографічно-мемуарного жанру в українському письменстві. Дослідник дає високу оцінку мемуарним здібностям П. Куліша, зазначаючи у своїй монографії: „Його спогади приваблюють вираженням живої натури й потужної енергетики автора, колоритністю насвітлюваних постатей, жвавістю, дотепністю і художністю викладу,

інтригують перипетіями описуваних подій, неповторною психологічною тональністю, повнокровними переживаннями” [1, с. 377].

Той факт, що окремі жанри його мемуаристики залучаються тільки як додаткове джерело, залишається незмінним протягом багатьох років. Якщо дослідники і звертаються до мемуарного доробку письменника, то переважно користуються його епістолярним масивом та щоденником. Це зрозуміло, адже митець завжди мав велике коло кореспондентів і живо та емоційно відгукувався на події епохи. Але поза увагою науковців залишається досить цікавий і різноманітний пласт мемуарних творів письменника, що представлений автобіографією („Моє життя”), власне спогадами („Воспоминания русского о польском археологе Константине Свидзинском”, „Как у нас гибнут горячие люди. Воспоминания о Петре Яковлевиче С\*\*\*”, „Воспоминания о Николае Ивановиче Костомарове”, „Около полу столетия назад. Литературные воспоминания”).

Усі перераховані жанри мемуарної спадщини письменника потребують опрацювання. Проте особливої уваги, на наш погляд, заслуговує цикл його творів про дитинство. Жанрова природа цих творів викликає діаметрально протилежні думки у різних науковців минулого століття, а сучасні дослідники зовсім ігнорують цю проблему. Окрім того, ці твори є єдиними джерелами, де згадано такий важливий проміжок життя видатного митця і які дозволяють нам повністю осягнути його як талановитого мемуариста. Саме це і робить обрану тему актуальною.

Метою нашої розвідки є з'ясування жанрових особливостей циклу мемуарних творів про дитинство під назвою „Феклуша”, „Уляна Терентівна”, „Яків Якович”.

Твори стосуються того періоду, коли письменника було вперше відправлено в місто Новгород-Сіверський на навчання до училища. Вони були написані російською мовою, а пізніше були перекладені самим автором українською мовою і неодноразово видавалися й перевидавалися, починаючи з 1850-х років. Для свого дослідження ми використали його твори російською мовою, надруковані 1899 року з передмовою В. Шенрока.

У своїй роботі ми спробували відштовхнутися від того, як сам письменник визначає жанр написаних творів. Адже процес відбору матеріалу, його компонування зазвичай не є стихійним, а підпорядковується задуму письменника. Білоруський дослідник Л. Гаранін стверджував з цього приводу: „...авторське ставлення до матеріалу визначає жанрову приналежність твору – будуть це щоденникові записи, спогади чи біографія іншої особи, особисті записки, листи чи мемуарна книга на основі свідчень і документів інших осіб” [2, с. 33]. Пантелеймон Куліш називав ці твори спогадами, про що свідчить їх назва – „Воспоминания детства”, в українському варіанті – „Спогади з молодих літ”. Але у своїй автобіографії, яка була написана

приблизно через 15 років після створення аналізованого циклу, автор називає їх повістями й автобіографіями. Тобто авторська позиція у визначенні жанру цих творів неоднозначна. З автобіографії письменника ми дізнаємося, що викладені події у творах є справді спогадами автора про дитинство. Ось як П. Куліш пише про них: „Хто хоче знати, який був його побут у перві роки життя у Новгород-Сіверському, читай повість його „Феклуша”. Се правдива автобіографія. Героїня повісті й звалась так таки Феклушею, тільки смерть її була інша: так десь покинулась, а не втопилась. Хто ж хоче довідатись, як тоді учено по наших повітових училищах та й по гімназіях, читай повість „Яків Яковлич”. Патрет сього учителя як живий, і вся історія така була, як прописано, – тільки що не сам Куліш проживав у Якова Яковлича, а його приятель Глотов, з котрим він дружив через те, що Глотов такий же був рисовалець, як і він сам” [3, с. 104]. Як бачимо, твори написані на основі реальних подій, але у творі „Феклуша” автор змінює кінцівку, а події твору „Яків Якович” трапилися не з самим героєм, а з його другом, від якого він їх і записав. Третій твір цього циклу називається „Уляна Терентівна”. Він також написаний на основі реальних подій, оскільки і в епістолярії, і в автобіографії письменника є згадки про цю особу та її родину, а найперше – про вплив цієї жінки на життя письменника. В автобіографії читаємо про цей твір: „Там дещо й видумано, а багацько й дійсної правди” [3, с. 101]. У ньому автор також змінює кінцівку на більш мажорну, таку, яку хотів би бачити насправді. Тобто у характеристиці образів, побутових моментів письменник дотримується принципу достовірності, що є характерним саме для мемуарів або спогадів. А от у розгортанні подій ми спостерігаємо тісне переплетіння реальності з вимислом. А це значить, що автор порушив принцип достовірності або документальності й аналізовані твори є автобіографічними лише певною мірою і містять елементи фікційності. Та цей факт ще не означає, що досліджувані твори не є мемуарами. В багатьох джерелах, присвячених характеристиці документальної літератури, ми читаємо, що наявність художнього домислу можлива в мемуарах. Так, у літературознавчому словнику-довіднику 1997 року сказано: „Мемуарам притаманна документальність, історична достовірність, хоча не виключається право автора на художній домисел” [4, с. 448]. Така позиція пов’язана з тим, що в документальній літературі існує тенденція до поєднання непокданого, до синтезу документальної та художньої основ. Цей процес у мемуарній літературі розпочався ще наприкінці ХХ століття. У роботі відомого дослідника мемуарного жанру Л. Гараніна ми читаємо: „При цьому, хоча її власний розвиток іде нерівномірно, імпульсивно, стрибками, спостерігається тенденція до неухильного зближення мемуарів з художньою літературою, більш міцного вrostання її в літературну систему” [2, с. 80]. Мемуаристи намагаються вирішити дилему: як створити цікавий повноцінний мемуарний твір не відходячи від фактів але й не уникаючи

вигадки. Неповнота фактів та наявність художнього домислу в жодному разі не є недоліком мемуарного твору. Певний відступ від документальності дає місце для яскравих і неординарних вражень автора. З цього приводу слушною є думка І. Шайтанова, який, міркуючи над цією проблемою, зазначав: „Адже додумуючи якісь і не дуже значні деталі, роблячи художній відбір, письменник грішить проти правди факту, але зате може виграти в головному – точніше і яскравіше передати свої враження” [5, с. 13]. Сучасна дослідниця документальної літератури О. Скарніна також дотримується такої думки: „Понад усе мемуарист цінує точність враження. Тож вимога достовірності не відхиляється, проте розуміється інакше. Набагато важливішим є відтворення атмосфери доби, загального життєвого тону й цілісності сприйняття, ніж точність деталей” [6, с. 68]. З усього сказаного випливає, що мемуари можуть містити і документальне підґрунтя і елементи вимислу. А значить, досліджувані твори є дуже близькими до жанру мемуарів або спогадів.

На користь того, що аналізовані твори є за жанром мемуарами або спогадами свідчить також принцип суб'єктивності, який у творах проявляється у використанні автором оповіді від першої особи – „я”-нарації (суб'єктивної оповіді). Головний герой усіх творів циклу і наратор – це одна людина. Тобто відбувається зрощення образів автора та наратора. Відомий дослідник О. Галич зазначає: „...спогадам обов'язково притаманна суб'єктивність, або особистісне начало” [7, с. 35]. Це, на думку вченого, дозволяє створити неповторний образний світ. „Суб'єктивність розкриває перш за все особистість автора спогадів, його світогляд...” [7, с. 35]. Звичайно, у цих творах ця риса не так яскраво виражена, адже вони про дитинство і в них немає жодного натяку на політичні, історичні чи літературні погляди письменника. Проте з них ми дізнаємося про особисті уявлення автора про себе, про свою родину, про оточення у якому ріс і виховувався письменник. Автор показує читачеві неординарних людей, яких довелося зустрічати у своєму житті та відтворює враження, що справили вони на нього. П. Куліш і сам розумів цінність своїх творів саме суб'єктивним баченням минулого. Про твір „Уляна Терентівна” він зазначав у автобіографії: „Почуття своє високого, ізящного, культурного навпослі висловив Куліш у повісті: там багато його сердешної, його індивідуальної правди” [3, с. 101 – 102]. Враховуючи специфіку наших творів, зокрема те, що вони висвітлюють дитинство письменника, головним джерелом інформації автора є тільки автобіографічна пам'ять без опори на конкретні особисті чи офіційні документи. Тому, на наш погляд, суб'єктивне начало в них є домінантним.

П. Куліш називав свої твори окрім мемуарів ще і правдивими автобіографіями. Зауважимо, що у цих творах висвітлено один тематичний блок з життя письменника – дитинство. А справжні автобіографії комплексно і всебічно висвітлюють життєвий і творчий

шлях особистості повністю й містять багато тематичних блоків. Тобто твори „Феклуша”, „Уляна Терентівна”, „Яків Якович” доцільно було б називати автобіографією дитинства. Про тісний зв'язок аналізованих творів з жанрами автобіографістики свідчить те, що головним героєм у них є сам автор, а оповідь наповнена фактами і враженнями з власного життя письменника і націлена на висвітлення його історії. У літературному енциклопедичному словнику ми читаємо: „Так, від мемуарів автобіографія відрізняється тим, що її автор зосереджений на становленні історії своєї душі в її взаєминах зі світом, тоді як автора мемуарів цікавить перш за все цей світ. Люди, яких він зустрічав, події, які він спостерігав і в яких брав участь” [8, с. 12]. Зосередженість письменника на своїй історії ми не заперечуємо та у творах спостерігаємо жваве розгортання подій не тільки в житті автора, але й у житті інших героїв. Письменник зображує власні переживання і враження від тих перипетій, які відбуваються в житті кожного героя. Окрім того, він називає твори їхніми іменами – „Феклуша”, „Яків Якович”, „Уляна Терентівна”, а це значить, що П. Куліш свідомо робить і їх головними героями своїх творів. І це логічно, адже людина не може жити ізольовано від соціуму, а значить розповідь про себе буде мати згадки про інших людей. Доречною з цього приводу є думка І. Шайтанова, який зазначав: „Автобіографія – спогади про власне життя, в той час як мемуари – про людей, з якими зустрічався. Звичайно, власне життя протікає не в безлюдному просторі, а говорячи про іншу людину, неможливо уникнути згадки про себе, так що будь-який факт, взятий з минулого, виникає на перетині жанрових граней. Значить, повної і безумовної різниці між автобіографією і мемуарами бути не може” [5, с. 43]. Таким чином, авторська розповідь про дитинство містить згадки про інших людей, про їхні життєві пригоди, про участь автора у цих пригодах. Тобто у творах „Феклуша”, „Яків Якович”, „Уляна Терентівна” не можна провести абсолютної межі між жанрами мемуарів та автобіографії дитинства, а отже вони є синтезом жанрових особливостей мемуарів і автобіографії.

В. Шенрок у передмові використав дві назви на позначення жанру цих творів: автобіографічні повісті й спогади. Вище вже були обґрунтовані риси, які наближають ці твори до спогадів або мемуарів. Проте не можна не помітити й інших жанрових особливостей, які є не зовсім характерними для жанру мемуарів. Насамперед, це стосується наявності фабули та сюжету. У наукових джерелах, зокрема, в короткій літературній енциклопедії, літературному енциклопедичному словнику ми читаємо, що мемуари не містять сюжетних прийомів. Це науковці обґрунтовують тим, що спогади не відновлюються лінійно, вони фрагментарні, уривчасті, схожі на мозаїку. Цю думку яскраво підкреслює І. Шайтанов: „Спогади не відновлюють всього безперервного зв'язку подій, як вони відбувалися, а вихоплюють тільки найбільш яскраві, які залишили глибокий слід” [5, с. 9]. Тобто це значить, що твір з яскраво

вираженим сюжетом апріорі не може бути мемуарами. Щоб розібратися з цим, необхідно уважніше звернутися до змісту творів.

Твір „Феклуша” присвячений першому перебуванню головного героя у місті Новгород-Сіверський, куди той приїхав на навчання в училищі, та його першому квартируванні у будинку Софії Карлівни Хлопотової. У творі ми бачимо таких головних героїв: господиня будинку – Софія Карлівна Хлопотова, її дочка Феклуша, герой-оповідач Ніколаша, квартирант Померанцев. Другорядними героями є: покійний господар будинку Хлопотов, батько Ніколаші, друг Померанцева – Селезньов, куховарка Степанида та продавчиня Бакланиха. Сюжет твору такий: Померанцев кохає Феклушу, а Феклуша закохується в його друга Селезньова, який її зводить та доводить до самогубства. У сюжет вплітається історія самої Софії Карлівни, яка в молодості втікає з дому з офіцером Хлопотовим, та історія про її матір, яка у зрілому віці закохалася у якогось франта й так само покинула батьківський дім.

У творі „Яків Якович” автор змальовує свій вступ до повітового училища міста Новгород-Сіверський та свого першого вчителя Якова Яковича. Перші розділи не мають ніякого сюжетного розгортання, а тільки дають нам детальну характеристику учителя (старі ботфорти з величезною кількістю латок, старенький круглий капелюх, шинель). Автор показує читачеві основні риси характеру вчителя. У четвертому розділі дія переноситься до будинку Якова Яковича. Тут ми спостерігаємо деталі його побуту, особливості взаємин з сестрою Марфушею. Образ вчителя стає динамічним та живим. Подальші розділи повісті присвячені кохання Якова Яковича до молододі дівчини Катрусі та його майбутньому одруженню з нею. Та цим подіям не судилось здійснитися, оскільки Яків Якович раптово помирає від нервової гарячки.

Третій твір цього циклу має назву „Уляна Терентівна”. Ця постать відіграла важливе значення у житті П. Куліша. У своїй автобіографії письменник зазначив: „Жила в тому хуторі Уляна Терентівна Мужилівська. Про неї й отець, і мати споминали в хатніх розмовах з великою шаною, яко про панію великого коліна, дуже розумну. А до того несказанно добру. Коли Катерина Ивановна хотіла до чогось наклонити свого мужа, то прохала сю панію: той бо її слухав як мала дитина” [3, с. 100]. З наведеної цитати випливає, що Уляна Терентівна була безперечним авторитетом у родині Кулішів. Головними героями цього твору є Уляна Терентівна Мужилівська, її небога Надійка, її пасинок Сеня, сам автор, садівник Готфрід. Перед читачем постає колоритна та емоційна історія знайомства письменника з Уляною Терентівною, про яке він мріяв цілий рік. Ця особа дуже вирізнялась з сірої маси тамтешнього доброго, але нудного і малоосвіченого народу, який оточував автора у його глухомані. Уява головного героя настільки багата, що він ще до знайомства з Уляною Терентівною все знає про їхнє життя, побут, домашні справи та звичаї. Він навіть описує її вбрання. У творі ми читаємо: „Это непостижимо для меня, как я, не зная ни Ульяны

Терентьевны, ни ее домашних, слыша о них впервые, уже создал в воображении целую систему их жизни и готов бы был рассказать, что говорят они чем занимаются и даже какие у них жесты, какие движения и взгляды” [9, с. 105]. З їхнього знайомства починається новий етап у житті героя. Наставниця йому дарує новий одяг, що одразу з сільського хлопця перетворює його на дворянина та починає займатися його освітою. Протягом усього твору письменник вибудовує образ Уляни Терентіївни – розумної, доброї, щедрої, хазяйновитої, працелюбною та безкорисливою особи. Гарна освіта, вишукані манери, меблі розкішної роботи, срібний і фарфоровий посуд, прекрасні картини на стінах будинку – це ті речі, які справляють на хлопця неабиякий вплив. Вони підносять родину Уляни Терентіївни до вищого товариства, аристократії. У своїй автобіографії письменник зазначав: „Цивілізація поборолла тут просту натуру; демократична душа отрока зробилась аристократичною – тільки не в ледачому розумі сього слова. З того ж бо ще періоду життя свого почав Куліш гордувати малою долею звичайного чоловіка й допевнялись гори над усіма ровесниками. Допомогали сьому й інші впливи” [3, с. 102].

Далі події складаються так, що Сеня одружується і змушує Уляну Терентіївну, яка йому замінила матір і відбудувала хутір власним коштом, покинути його. Героїня залишається зовсім у скрутному становищі. Але виручає її старий садівник Готфрід, який залишає свій спадок Уляні Терентіївни. Вона приїжджає разом з Надійкою в невеличке губернське містечко і тепер вирішує повністю присвятити себе вихованню й освіті героя-автора. Реальна кінцівка цієї історії була набагато сумніша. В автобіографії письменника ми читаємо: „Як витіснив її невдячний небіж із веселого, щасливого гнізда, що вона так гарно окукобила, небога її пішла у черниці, а сама вона притулилась у ветхому будиночку в селі Макові, ледве маючи чим пропитуватись” [3, с. 101]. Надійка рано померла у монастирі, а Уляна Терентіївна дожила до старості і не знала вже великої скрути завдяки допомозі батька письменника та інших приятелів, а також пенсії, яку їй вислав П. Куліш.

Як бачимо, у аналізованих творах є фабула і сюжетна канва творів досить чітко простежується. Автор розподіляє героїв на головних і другорядних, даючи їм глибоку та колоритну характеристику, використовує багато описів для змалювання тогочасних подій. Саме ці чинники наближають твори до жанру автобіографічної повісті, але ще не дають підстав називати аналізовані твори саме автобіографічними повістями. Адже це може означати, що письменник відмовився вести свою оповідь у формі протоколу і захотів подолати довільність своєї пам'яті шляхом естетичної організації матеріалу. Адже у науковій літературі зазначено, що сам по собі набір фактів, фрагментів спогадів ще не буде мемуарним твором. Йому необхідна певна обробка, естетична й композиційна організація. Як зазначав О. Галич: „Власне, мова йде про тісну діалектичну взаємодію в процесі народження мемуарного твору двох протилежних, але життєво необхідних полюсів: дослідницького й

естетичного, а інакше мемуари просто не вийдуть” [7, с. 39]. І. Шайтанов також наголошував на цьому: „Сюжет може бути і фрагментарним, але письменник вибирає його, а не віддається йому у владу, напризволяще спогадам, що приходять випадково. Необхідність організації, упорядкування особливо велика на великому художньому просторі, а тому саме у великих книгах, як правило, відбувається випрямлення, вирівнювання сюжету згідно з хронологічним порядком подій” [5, с. 20]. В автобіографії автора ми знаходимо підтвердження того, що сюжет творів „Феклуша”, „Уляна Терентівна”, „Яків Якович” був відображенням реального перебігу подій. Можемо припустити, що автор їх просто вдало скомпонував. Таким чином, не можна категорично стверджувати, що ці твори є автобіографічними повістями, а не мемуарами.

Необхідно зауважити, що така плутанина між мемуарами та автобіографічною повістю зумовлена ще й тим, що у науково-довідковій літературі питання жанрів автобіографічної прози до цього часу є малорозробленим. У нашій розвідці ми скористалися визначенням Галини Маслюченко, яке видалось нам найбільш зрозумілим та інформативним: „середні за розміром твори, у яких на автобіографічному матеріалі розкрита певна історична або філософська тема, більш-менш чітко простежується сюжетна канва, а автобіографічні герої зображені як типові, ми розглядатимемо як автобіографічні повісті. Залежно від ідейних настанов та майстерності автора вони можуть бути художніми або художньо документальними” [10, с. 14]. Загалом під визначення цієї дослідниці підходять і наші твори, які є за розміром середніми і містять чітко окреслений сюжет. У наших творах немає націленості на історичну тематику, проте варто зупинитися на філософському аспекті. Наш герой-автор у своїх творах опиняється у новому для себе середовищі, знайомиться з новими людьми, спостерігає і навіть бере участь у щасливих і трагічних подіях їхнього життя. Безперечно, усі ці події викликають у нього шквал емоцій і вражень. Автор пізнає навколишній світ через своє „Я”, намагається осягнути історію іншої особистості через історію власної душі – це і є філософським підґрунтям наших творів. Таким чином, у наших творах більш-менш чітко окреслюються риси автобіографічної повісті.

Слід також зауважити, що аналізовані твори містять не тільки жанрові риси мемуарів та автобіографічних повістей. Вони тяжіють ще й до нового малорозробленого жанру фікційних автобіографій, адже містять елементи фікційності про які йшлося вище. Термін autofiction уперше використав французький літературний критик і письменник Серж Дубровський у 1977 році. З досліджень Т. Черкашиної, яка частково займалася цим питанням ми дізнаємося, що autofiction – це жанр, в якому реальна оповідь про дійсні факти замальовується у белетристичній наративній техніці. Авторка визначає autofiction як суміш спогадів та уяви [11]. Ми не будемо стверджувати, що ці твори є саме



фікційними автобіографіями, адже відомо, що фікційні автобіографії або за французькою термінологією autofiction – це поєднання в одному тексті автобіографії й роману, а наші твори є близькими до повістей. Окрім того, ще не існує єдиної точки зору на жанрову природу автофікції. Але серед основних рис фікційних автобіографій називають поєднання референціальності з вигадкою, документальності з художністю. Саме переплетіння художньої та документальної основ дає нам змогу віднайти у цих творах схожість на фікційні автобіографії.

Проаналізувавши цикл творів Пантелеймона Куліша про дитинство, ми з'ясували, що вони містять у собі документальне начало та елементи домислу, домінують суб'єктивне начало, чітко окреслений сюжет та фабулу, філософську проблематику. Ці ознаки дають підстави говорити про те, що вони є синтезом або гібридом різних жанрів документальної та художньої літератури. Насамперед, таких: мемуарів, автобіографії, автобіографічної повісті, фікційної автобіографії. Проте найбільше за своїми жанровими особливостями досліджувані твори тяжіють до автобіографічних повістей та мемуарів.

#### **Список використаної літератури**

- 1. Нахлік Є. К.** Пантелеймон Куліш : Особистість, письменник, мислитель : [монографія] : в 2 т. / Є. К. Нахлік. – К. : Український письменник, 2007. – Т. 2: Світогляд і творчість Пантелеймона Куліша. – 2007. – 462 с.
- 2. Гаранин Л. Я.** Мемуарный жанр советской литературы: ист.- теорет. очерк. / Л. Я. Гаранин. – Мн. : Наука и техника, 1986. – 223 с.
- 3. Куліш П.** Повість про український народ; Мое життя; Хутірська філософія і віддалена від світу поезія / П. Куліш ; [упоряд., передм., пер., прим. О. Шокало]. – К. : Ред. журн. „Український світ”, 2005. – 384 с.
- 4. Літературознавчий** словник-довідник / Р. Т. Громяк, Ю. І. Ковалів та ін. – К. : ВЦ „Академія”, 1997. – 752 с.
- 5. Шайтанов И.** Как было и как вспоминалось (Современная автобиографическая и мемуарная проза) / И. Шайтанов. – М. : Знания, 1981. – 64. с.
- 6. Скаріна О. Ю.** Особистісне і документальне в мемуарній і біографічній прозі (на матеріалі української літератури кінця ХХ ст.) : дис... канд. філол. наук : спец. 10.01.06 – „Теорія літератури” / Скаріна Олена Юріївна. – Луганськ, 2006. – 212 с.
- 7. Галич О. А.** Українська документалістика на зламі тисячоліть : специфіка, генеза, перспективи : [монографія] / О. А. Галич. – Луганськ : Знання, 2001. – 246 с.
- 8. Литературный** энциклопедический словарь / под общ. ред. В. М. Кожевникова, П. А. Николаева. – М. : Сов. энциклопедия, 1987. – 751 с.
- 9. Куліш П.** Воспоминания детства / П. Куліш. – Бахмут, 1899. – 490 с.
- 10. Маслюченко Г. О.** Художні мемуари та автобіографічна повість в українській літературі 90-х років ХХ століття : дис... канд. філол. наук : спец. 10.01.01 – „Українська література” / Маслюченко Галина Олександрівна. – Дніпропетровськ, 2003. – 212 с.
- 11. Черкашина Т. Ю.** Особливості художньо-автобіографічної прози Аменлі Нотомб /

Т. Ю. Черкашина // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2010. – № 13 (200), Ч. І. – С. 117 – 121.

**Бондар Ю. В. Жанрові особливості мемуарних творів Пантелеймона Куліша**

У статті розглянуто жанрові особливості циклу мемуарних творів П. Куліша під назвою „Феклуша”, „Уляна Терентівна”, „Яків Якович”. Цикл стосується періоду навчання письменника в училищі міста Новгород-Сіверський і охоплює такі тематичні блоки: враження від навчання в гімназії, перебування на квартирі у родині Хлопотової, знайомство з наставницею Уляною Терентіївною. Основну увагу приділено питанням поєднання у творах документальної основи і художнього домислу. Авторка аналізує такі жанри документальної літератури, як мемуари, автобіографія, автобіографічна повість і зазначає, що досліджувані твори є синтезом різних жанрів документальної та художньої літератури.

*Ключові слова:* жанрові особливості, мемуари, автобіографія, автобіографічна повість, документальність.

**Бондарь Ю. В. Жанровые особенности мемуарных произведений Пантелеймона Кулиша**

В статье рассмотрены жанровые особенности цикла мемуарных произведений П. Кулиша под названием „Феклуша”, „Ульяна Терентьевна”, „Яков Яковлевич”. Цикл относится к периоду обучения писателя в училище города Новгород-Северский и охватывает такие тематические блоки: впечатления от знакомства с учителем гимназии Яковом Яковлевичем, жизнь на квартире у госпожи Хлопотовой, знакомство с наставницей Ульяной Терентьевной. Основное внимание уделено соотношению в произведениях документальной основы и художественного домысла. Автор анализирует такие жанры литературы, как мемуары, автобиография, автобиографическая повесть и утверждает, что исследуемые произведения являются синтезом разных жанров документальной и художественной литературы.

*Ключевые слова:* жанровые особенности, мемуары, автобиография, автобиографическая повесть, документальность.

**Bondar Y. V. Genre peculiarities of the memoir works by P. Kulish**

The article considers the genre peculiarities of the cycle of the memoirist works by P. Kulish under the name of „Pheklusha”, „Ulyana Terentievna”, „Yakov Yakovlech”. Cycle refers to the period of the writer’s study at school in the town of Novgorod-Seversky and covers such thematic blocks as impressions of the acquaintance with the gymnasium teacher Yakov Yakovlevich, the life in the apartment of Ms. Khlopotova, the acquaintance with the mentor Uliana Terentievna. The main attention is paid to the ratio of the documentary basis and artistic conjecture in the works. The author

analyzes such genres of literature as a memoir, an autobiography, an autobiographical story, and states that the works are a synthesis of various genres of documentary and fiction.

*Key words:* genre specifics, memoirs, autobiography, autobiographical novel, documentary nature.

Стаття надійшла до редакції 10.01.2013 р.

Прийнято до друку 24.01.2013 р.

Рецензент – д. філол. н., проф. Галич О. А.

УДК 821.161.2 – 94.09+929 Масенко

**І. О. Клеймьонова**

### **ПРИЙОМИ ЖИВОПИСНО-ПЛАСТИЧНОГО ПОРТРЕТУВАННЯ В СПОГАДАХ ТЕРЕНЯ МАСЕНКА**

Термінологія живопису, скульптури впевнено входить до обігу літературознавчої науки. Взаємообмін термінами, як зауважував Є. Тагер, узаконений традицією і має свої позитивні сторони: досвідом одного мистецтва висвітлюються схожі риси іншого [4, с. 132]. Термін „портрет”, як зазначають науковці, в літературу запозичений з мистецтвознавства і спочатку вживався для показу зовнішнього вигляду героя (В. Барахов, Є. Тагер, В. Галанов). У наш час портрет у літературознавчій науці розуміється не тільки як словесне зображення зовнішності людини і як один із способів створення образу в художньому творі, а і як самостійний жанр.

Найчастіше про літературний портрет говорять як про жанр мемуаристики. Жанр літературного портрета присутній у творчості багатьох українських письменників, серед яких Микола Бажан, Іван Дузь, Володимир Дрозд, Ірина Жиленко, Григорій Костюк, Степан Крижанівський, Богдан Бойчук та ін. Різним митцям слова властиві різні способи портретування, кожен з них привніс у літературу неповторні прийоми портретного письма.

Звернення до аналізу творчої манери різних мемуаристів при створенні літературних портретів є актуальним, оскільки допомагає дослідити літературний портрет як мистецьке явище, визначає підходи до створення образу реальної особи у мемуарній літературі, що і до сьогодні у літературознавстві не є остаточно вирішеним питанням.

У статті ми ставимо за мету проаналізувати прийоми створення живописно-пластичних образів у спогадах Тереня Масенка „Роман пам’яті”.